

УДК 355:316.35

Ю.А. Калагін

РОЛЬ ПРОФЕСОРСЬКО-ВИКЛАДАЦЬКОГО СКЛАДУ ВВНЗ У ФОРМУВАННІ СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІОНАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ

Автор знайомить читача з основними результатами соціологічного дослідження присвячених вивченню соціальних проблем реформування Збройних Сил України. Показуються результати дослідження професійних якостей викладачів ВВНЗ. Обґрунтовується необхідність розробки нової парадигми військової освіти заснованої на нових ціннісних орієнтаціях гуманітарної спрямованості.

Ключові слова: соціально-професійний потенціал військовослужбовця, збройні сили, армія, реформування збройних сил, військова освіта.

Автор знакомит читателя с основными результатами социологического исследования посвященного изучению социальных проблем реформирования Вооруженных Сил Украины. Показываются результаты исследования профессиональных качеств преподавателей ВВУЗ. Обосновывается необходимость разработки новой парадигмы военного образования основанной на новых ценностных ориентациях гуманитарной направленности.

Ключевые слова: социально-профессиональный потенциал военнослужащего, вооруженные силы, армия, реформирование вооруженных сил, военное образование.

The author introduces the reader to the main results of the survey devoted to the study of social problems of reforming the Armed Forces of Ukraine. The results of research competencies of teachers Military University. The necessity to develop a new paradigm of military training based on the new value orientations humanities.

Key words: social and professional potential military, the armed forces, the army, the reform of the armed forces, military education.

Постановка проблеми. Відповідно до державної Програми розвитку Збройних Сил України продовжується військова реформа. Важлива роль у виконанні завдань програми належить науковому забезпеченню реформи, така робота останнім часом значно активізувалася у наукових та навчальних закладах Міністерства оборони України. Дослідженню соціальних проблем реформування збройних сил та пошуку адекватних шляхів їх розв'язання присвячені науково-дослідні роботи, які виконуються на кафедрі психології та педагогіки Харківського університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба. Зокрема, нещодавно завершена науково-дослідна робота, метою якої була концептуалізація феномену соціально-професійного потенціалу військовослужбовця в умовах переходу на контрактний принцип комплектування. Соціально-професійний потенціал військовослужбовця (СППВ) розглядається як сукупність особистісних характеристик – здібностей,

знань, умінь, якостей, потреб, інтересів, цінностей, ціннісних орієнтацій, настанов, мотивів, що формуються під впливом об'єктивних умов функціонування в армійському середовищі як єдність військово-спеціальної і соціальної спрямованості особистості військовослужбовця [1–3]. Процес формування та розвитку соціально-професійного потенціалу військовослужбовця ми розглядаємо як важливий аспект процесу соціального відтворення.

Для практичної роботи щодо формування та розвитку соціально-професійного потенціалу військовослужбовця, необхідно визначити роль в цих процесах різних інституцій, в тому числі військової освіти. Тому дослідженню проблем військової освіти був присвячений черговий етап дослідження.

Аналіз актуальних досліджень. Розробкою проблем освіти у різні часи займалися: Б. Бернштейн, П. Бурдьє, М. Вебер, Э. Гідденс, Э. Дюркгейм, Т. Парсонс, Н. Смелзер. При цьому, П. Бурдьє був одним з перших, хто звернув увагу на відтворювальну функцію освіти і заклав методологічні основи її наукового аналізу, показав, що освітня система виконує визначальну роль в процесі відтворення соціальної структури суспільства.

Сучасні соціологи досліджують освіту як процес відтворення соціальних відносин і способів організації цього відтворення, а також освіту як соціальну систему, як соціальний інститут. Особливий інтерес викликають праці В.І. Астахової, В.С. Бакірова, В.П. Городяненка, Н.П. Лукашевича, Л.Г. Сокупянської, Е.А. Подольської, В.В. Чепак. Різним аспектам проблем військової освіти присвячені роботи І.В. Біжана, П.В. Квіткіна, Є.Я. Лусса, М.І. Нецадима, О.Ю. Панфілова, В.Г. Радецького, М.П. Требіна, О.С. Челпанова [5–6].

Разом з тим практично відсутні роботи, присвячені вивченню питань ролі військової освіти в процесі відтворення соціально-професійного потенціалу військовослужбовця. Таким чином, у даний час існує потреба в соціологічному аналізі цього соціального явища. Відтак, **мета статі** – у контексті аналізу результатів соціологічного дослідження, проведеного кафедрою психології та педагогіки Харківського університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, розглянути роль професорсько-викладацького складу ВВНЗ у формуванні соціально-професійного потенціалу військовослужбовця.

Виклад основного матеріалу. Головна роль у навчально-виховному процесі ВВНЗ щодо становлення та розвитку СППВ належить науково-педагогічним працівникам та визначається рівнем їх підготовки. Від рівня професіоналізму науково-педагогічних працівників ВВНЗ, їх свідомого ставлення до виконання обов'язку щодо навчання та виховання курсантів і слухачів безпосередньо залежить якість підготовки військових фахівців. Характер і складність роботи викладача вищої військової школи вимагає високого рівня культури, розуміння ним особливості педагогічного процесу у вищому військовому навчальному закладі, поставлених перед ним завдань. Головними з цих завдань є: підвищення якості навчальних занять, посилення акценту на творчу самостійну роботу тих, хто навчається, перехід від

монологічних форм викладання до діалогу, навчального, наукового і морального співробітництва з тими, хто навчається, підвищення їх активності в навчанні. Усе це висуває підвищені вимоги до педагогічної діяльності викладача, оволодіння ним сучасними теоретичними основами організації навчальної діяльності.

До науково-педагогічних працівників ВВНЗ належать військовослужбовці (працівники Збройних Сил України), які проходять службу (працюють) на посадах начальників (завідувачів) кафедр та їх заступників, професорів, доцентів, старших викладачів, викладачів, асистентів, інструкторів, льотно-інструкторського складу навчальних авіаційних частин ВВНЗ. Внаслідок специфіки військово-педагогічної діяльності та функціональних обов'язків кожний викладач ВВНЗ водночас є вихователем. Це накладає на нього дуже велику відповідальність як за зміст і результат власної педагогічної діяльності, так і за поведінку та результати діяльності вихованців. Керівні документи про організацію освітньої діяльності у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України визначають, що особи з числа професорсько-викладацького складу, крім обов'язків, передбачених статтею 56 Закону України «Про освіту», зобов'язані:

- здійснювати в ході навчально-виховного процесу всебічне виховання курсантів (слухачів), формувати в них готовність до захисту державних інтересів України;
- вивчати й активно впроваджувати в процес навчання і виховання курсантів (слухачів) досвід бойової підготовки військ (сил), передовий педагогічний досвід.

Тому головна роль у навчально-виховному процесі ВВНЗ щодо становлення та розвитку СППВ належить професорсько-викладацькому складу та визначається рівнем його підготовки.

Під час підготовки до соціологічного опитування, при вивченні ситуації яка склалася в роботі кадрового забезпечення навчально-виховного процесу у ВВНЗ, безпосереднім спілкуванні з курсантами, науково-педагогічними працівниками, а також аналіз відгуків на випускників університету, яки надходили з військ ми висунули гіпотезу, що причина недоліків підготовки курсантів університету у недостатньої розвинутості професійно-педагогічних здібностей науково-педагогічних працівників. На перевірку цієї гіпотези була спрямована наша подальша дослідницька робота.

Опитування проводилося у 2010–2011 навчальному році, за циклами фундаментальних, соціально-гуманітарних та спеціальних дисциплін усіх напрямків підготовки Харківського університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба. У дослідженні взяли участь 256 курсантів університету. Вибірка репрезентативна, квотна.

Навчальна робота являє собою основний компонент професійної діяльності викладача ВВНЗ і призначена для передачі курсантам знань

відповідної навчальної дисципліни, формування у них необхідних професійних якостей, розвитку потенціалу особистості.

Однією з визначальних якостей викладача, необхідних для проведення навчальної роботи на високому рівні, має бути його відповідна професійна компетентність. Ми спеціально підкреслюємо її домінуючий характер, оскільки курсанти оцінюють викладача перш за все як професіонала. Ніякий кругозір, ніяка загальна культура і моральність не допоможуть викладачеві завоювати авторитет у курсантів, якщо він «плаває» у питаннях і проблемках своєї професійної сфери. Для науково-педагогічних працівників вільне володіння предметом становить основний зміст професійної діяльності.

У ході дослідження, вивчався рівень знань науково-педагогічними працівниками матеріалу навчальної дисципліни. Ми розуміємо, що успішний викладач не тільки володіє матеріалом навчального курсу в межах навчальної програми, а знає його значно ширше та глибше, постійно спостерігає за досягненнями науки, проводить науково-дослідницьку роботу. Він бачить загальну структуру своєї наукової галузі та місце навчальної дисципліни, знає актуальні проблеми, основні тенденції розвитку. Але відправною основою успішної діяльності будь-якого викладача є рівень знань матеріалу навчальної дисципліни. Аналіз результатів показав, що науково-педагогічні працівники університету отримали достатньо високу оцінку рівня знань матеріалу дисциплін, що викладаються. Самий високий бал мають викладачі фундаментальних дисциплін – 4,5, нижче викладачі соціально-гуманітарних дисциплін – 4,2, ще нижче бал у викладачів спеціальних дисциплін – 3,8.

Ефективність навчального-виховного процесу у ВНЗ визначається не тільки рівнем професійних знань науково-педагогічних працівників, а ще й рівнем сформованості дидактичних здібностей останніх. Вони проявляються у вмінні довести до курсантів навчальний матеріал, зробивши його зрозумілим, викликати у вивчаючих інтерес до предмету, стимулювати курсантів на активну, творчу самостійну роботу. Не кожний науково-педагогічний працівник, який досконало володіє матеріалом навчального курсу, може пробудити інтерес вивчаючих до неї, підсилити в курсантів бажання продовжити роботу з викладачем. За результатами дослідження розподіл оцінок за критерієм соціологічної анкети «Вміння викликати інтерес до предмету» наступний: найбільш високу оцінку мають викладачі соціально-гуманітарних дисциплін фундаментальних дисциплін – 4,3, нижче викладачі спеціальних дисциплін – 4,1, ще нижче бал у викладачів фундаментальних дисциплін – 4,0.

Під час проведення опитування курсантам була надана можливість оцінити здатність науково-педагогічних працівників щодо доступного доведення матеріалу дисциплін до аудиторії. Середня оцінка за таким критерієм складала 4,2 бала, це достатньо висока оцінка одній з дидактичних здібностей викладачів університету. Важливе значення у ході проведення навчальних занять має спроможність викладача постійно підтримувати контакт з аудиторією. Результати дослідження показали, досить високу оцінку (середній бал 4,3) спроможності науково-педагогічних працівників університету

підтримувати контакт з курсантами під час викладання матеріалу дисциплін. Також високу оцінку з боку курсантів дістали можливості науково-педагогічних працівників університету щодо логічної послідовності, аргументованості викладання матеріалу дисциплін – 4,1 бала, підтримки дисципліни під час занять – 4,4 бала, об'єктивної оцінки рівня засвоєння матеріалу навчальних дисциплін – 4,2 бала.

Речові здібності науково-педагогічних працівників, які мають важливе значення для педагогічної діяльності, знаходять прояв у вмінні ясно та чітко висловити свої думки та відчуття за допомогою речі, у ефективному використанні можливостей невербальних засобів спілкування, в першу чергу міміки та пантоміміки. Речові здібності науково-педагогічних працівників під час дослідження отримали достатньо високий бал. Середня оцінка за таким критерієм складала 4,5 бала.

Таким чином, за оцінками курсантів університету, науково-педагогічні працівники глибоко знають матеріал навчальних дисциплін та мають добре сформовані дидактичні здібності, це дає можливість налагодити ефективний процес ретрансляції знань від будь якого джерела наукової інформації до курсантів університету.

Наступний етап дослідження був спрямований на аналіз специфіки діяльності науково-педагогічних працівників ВВНЗ щодо розвитку СППВ. Індикатором розвитку СППВ у соціологічній анкеті є питання про можливість використання Збройних Сил України на стороні одній з конфліктуючих сторін.

Результати дослідження показали, що більшість респондентів (75 %) допускають можливість використання Збройних Сил України на стороні одній з конфліктуючих сторін. Такий результат свідчить про недостатній рівень розвитку СППВ, недостатню ефективність педагогічної діяльності науково-педагогічних працівників щодо розвитку СППВ. Тобто високий рівень розвитку особистісних якостей науково-педагогічних працівників та професійних якостей науково-педагогічних працівників ВВНЗ, не є достатніми умовами для здійснення розвитку СППВ. Факторний аналіз процесу розвитку СППВ надав можливість визначити основні фактори, що впливають на ефективність розвитку СППВ. Таким факторами є: здатність розуміти психологію курсанта, уміння бачити його достоїнства і недоліки, високий рівень його емпатії, здатність співпереживати, в думках ставити себе на місце іншої людини, гуманність, доброта і доброзичливість, щирість і чуйність науково-педагогічних працівників, але вони на жаль відсутні. Ці фактори ми можемо об'єднати в групу елементів гуманістичної спрямованості педагогічної діяльності науково-педагогічних працівників ВВНЗ. Така група є найважливішим елементом у загальній структурі педагогічної діяльності, що відповідає новій парадигмі військової освіти. На жаль науково-педагогічних працівників ВВНЗ працюють в рамках застарілої концепції військової освіти, дотримується парадигми «знань», головною метою якої була і залишається підготовка до виконання військового обов'язку, а не гармонійний розвиток особистості, формування СППВ.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, аналіз результатів дослідження свідчить, що діяльність науково-педагогічних працівників ВВНЗ як основних суб'єктів становлення та розвитку соціально-професійного потенціалу військовослужбовця не повністю відповідає вимогам часу. Застаріла концепція освіти, що дотримується парадигми «знання, уміння, навички», головною метою якої була і залишається підготовка до професійної діяльності, не повною мірою сприяє формуванню та розвитку особистості майбутнього офіцера Збройних Сил України. Сьогодні роботу варто починати з розробки нової парадигми освіти, заснованої на сучасних поглядах на світ, нових ціннісних орієнтаціях, що мають гуманістичну спрямованість.

ЛІТЕРАТУРА

1. Калагін Ю. А. Військова служба за контрактом: соціальний вимір : [монографія] / Ю. А. Калагін. — Х. : ХУПС, 2008. — 337 с.
2. Калагін Ю. А. Теоретико-методологічні підходи к соціологічному аналізу соціально-професійного потенціалу військовослужбовця / Ю. А. Калагін // Соціальна психологія. — 2011. — № 1 (45). — С. 151—156.
3. Калагін Ю. А. Технології підвищення рівня соціально-професійного потенціалу військовослужбовця в сучасній Україні / Ю. А. Калагін // Український соціум. — 2010. — № 4 (35). — С. 51 – 59.
4. Біжан І. В. Організація навчально-виховного процесу, методичної і наукової роботи у вищій військовій школі / І. В. Біжан. — Харків : ХВУ, 2001 — 410 с.;
5. Требін М. П. Армія та Суспільство: соціально-філософський аналіз взаємодії в умовах трансформації : [монографія] / М. П. Требін — Харків : Видавничий Дім «ІНЖЕК», 2004. — 404 с.